

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pôli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20 kr., za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 20. novembra 1861.

Senožet kmetijskega gospodarja največi zaklad.

Kje je bogastvo in premoženje? Tam, kjer je živinoreja na visoki stopnji. In kje je živinoreja na visoki stopnji? Ondi, kjer imajo gospodarji dovolj in verlih senožet. Tukaj se ti kaže, kamor se ozreš, da je kmetija v dobrem stanu. Čednost in red v hiši, v skednji in hlevu. In, če se pri vsem tem ljudje poprašajo: Ali ste srečni in zadovoljni, pridelujete obilo žita? ti bodo večidel odgovorili: Žito se ne splačuje v naših krajih; zemlja je slaba, in potrebuje obilo gnojá; če bi ne imeli toliko in tako dobrih travnikov, na katerih toliko dobre klaje nakosimo, bi se nam godilo dosti slabo.

Če prideš, dragi bravec, v take kraje, kjer ljudem travnikov primanjkuje, in se detelja le v gorkih in vlažnih letih dobro obnaša, pa tudi tukaj poprašaj, kako se jim tukaj godí, dobil boš vés drug odgovor. Že na dvoriščih boš revščino zapazil in nesnage dovelj, če pa pogledaš v hlev, tukaj vidiš nekoliko suhih in medlih repov, ki se gladni na pašo gonijo in lačni iz paše nazaj priganjajo. Kako je to, da je vaša živina tako sloka in medla? Pa ti bo kmet koj odgovoril: kako bi ne bila suha in medla, ker nam travnikov primanjkuje; vsako pešico trave moramo varovati, da dobimo saj nekoliko sená za teleta pozimi. Detelja ne rodi vsako leto, in od gole slame ne bodo krave nikdar debele. Tako govori gospodinja, mož pa, ki zraven nje stoji, pravi: Ravno tako nam tudi stelje primanjkuje; če ravno imamo precej lepe slame, jo moramo živini pokladati, sicer nimamo gnoja, in kjer gnoja primanjkuje, vsega primanjkuje.

Dobri travniki so pač lepa reč. Oni zmanjšujejo gospodarstvene stroške pri kmetii toliko bolj, kolikor bolj so rodovitni in kolikor več pridelka kmetijstvu donašajo, od kterega se živina brez druge klaje lahko prerediti dá. Stroški pri senožetih nikdar ne presežejo pridelkov; kar se pa po dobri košnji na travnikih pridelá, je še vedno več vredno kakor pridelek žita.

Dobička, kar ga na dobrih travnikih pridelá, ti ga ne bote nikdar sejana detelja ali trava donašale. Ne gledé na to, da pridelovanje detelje in trave na njivah ti več stroškov prizadene, ti tudi nikoli toliko koristi ne donese, kakor dober travnik. Če se ravno kmetijstvo tú in tam tudi po klaji, na njivah pridelani, opomore, se vendar to vse bolj počasi godí, kakor če ima gospodar dobre travnike.

Travnikov in senožet ne pomanjkuje skor nikjer, toda večidel so še zelo zelo zanemarjeni. Ako bi se pa travniki pridno in pametno obdelovali, bi gotovo donašali dvakrat več pridelka gospodarjem. Gospodarji! skerbite za nje. Zboljšajte jih na vse strani. Napeljujte vodé na nje, če se le dá, — in to se dá večkrat prav lahko storiti. Vsaka kapljica vode je travniku pomoč.

Skerbite za živinsko klajo! To je pglavitna priloga kmetijstvu, da si pomaga na noge. Zdramite se, gospodarji! Čič ne dá nič. Ne dajte, da bi vam le škerjančki gnójili senožeti in da bi jih le rôsa močila!

Sol pri reji telet.

Pod napisom: „Čudeže dela sol pri teletih“ se bere v „Neue landw. Zeitg.“ naslednji sostavek:

V živinskih hlevih se pogostoma vidi, da se les, ravno tako tudi glina, kamnje in zidovje sploh, posebno pozimi, jako potí; zastran tega se menda ne bo nihče čudil. Vsakdo vé, da se v hlevih veliko veliko vodene soparce napravi, ktera ne izhaja samo od živinskega sopenja, ampak tudi od družih njenih ognjuskov. In taka soparca se rada lesa, kamnja, zidú in enacih reči v hlevih poprijemlje.

Komaj je tele 1 ali 2 dni staro, že začne po omenjenih rečeh segati in jih lizati, posebno pa rado líže moker in vlažen les. Les popada dostikrat s tako močjo, da bi človek kmali mislil, da hoče les žreti, in da si more zoté omajati ali pa še celó grizé odkerhniti.

Zakaj pa sega tele po enakih rečeh, ker ima na prebitek maternega mleka?

Komaj se je mleka nasesalo, že začne po navadi zopet lizati in po lesu iz novega segati. Ali je morda to njegova serboritz igra?

Vzroka tega počenjanja in lizanja pa nam ni treba nikjer drugod iskati, kakor le samo v natornem teletovem nagonu — v okusu njegovem. Jezik dobiva po vlažnih rečeh slan okus.

Od kod pa pride ta sol? V vlažnem separu se nahajata voda in gnjilec, — iz nju pa izhajata amonijak in solitrova kislina. To-le je, kar teleta na se vleče in vabi, in po kterem tako zelo koperni.

Zdaj je pač lahko, teletu s kaj boljším postreči. Daj mu kuhinske soli, potresi ž njo klajo, zmešaj jo z vodó, in tele boš s soljo prav lahko na vodo in klajo privadil; pilo ti bo rado vodó, in po kermi segalo, z eno besedo, vadilo se bo jesti.

Kdaj se pa tele tega prav za prav loti? Koj perve dni po porodu. Teletov nagib do kuhinske soli je tako močan, da so mi več pôl papirja, v kterem sem jim kuhinske soli za sladčico donašal, in po izpraznjenji na tla vergel, željno pobrale in v hipu požerle, ker se ga je še kakošna drobtinica soli držala, po kteri teleta in živina sploh neizrečeno rada sega.

Da se po ti navadi tudi kmali na prosto pašo in pijačo navadijo, nam ni treba tukaj posebej praviti. Čez 2 do 3 tedne so se teleta po soli že tako razue klaje privadile, da pod kravo tako zelo ne tišče, in vimena do čistega ne izpraznujejo.

Ali ni po tem takem sol pri telečji reji čudapolni lek, ker se tele po nji kmali po rojstvu samo žreti in piti privadi in po maternem sescu tako silno ne sega kakor druge, ki niso soli vajene, menda pa le največ zato, ker jim materno mleko po osoljeni klaji in pijači ne diši tako, kakor sicer, in jih tako na se ne vleče? Teleta se po ti navadi prav lahko odstavijo in sesati odvadijo, če se le pri soli obderžé. Teleta ne mukajo ne po materi ne po mleku, rade jedó klajo, ki se jim poklada, ne hujšajo, ampak se redijo,

da jih je lepo viditi; se vé, da ne morejo vimena zgubiti, ker ga več nimajo.

Teleta se pa tega ravnanja s soljo tako-le privadijo:

Kmali po rojstvu, in koj že prvi in drugi dan, se teletu nekatere zerna soli na gobček posujejo, ktere teliček prav rad políže. To delo se večkrat ponavlja. Potem se mu dá v nizke jasli nekoliko drobnega sladkega sená, ki se s soljo potrese.

Ravno tako se mu postavi golida z vodo, ki se nekoliko osolí. Ob enem se poskusi tudi z drugo osoljeno pičo. Najpripravniši zato je poparjen oves, kteri je veliko mečji od družega žita. Ta poparek se pomeša z ovsenim zdrobom, ki se je skoz kako sito presejal, da debeliši drobci in stročje v golido ne pridejo, in da se le goli močnati deli dobijo; to se nekoliko tudi osolí.

Teleta pridejo rade h golidi ali jaslam, ližejo od začetka napravljeno mešanico prav po malem, se je pa kmali poprimejo in jo začnejo jesti, se vé da od začetka le po malem in le igraje; toda kmali jo začno z veseljem jesti.

Tukaj je še opomniti, da se jim daje spervega čiste kuhinske soli; pozneje se zná pa tudi slabeja sol, čeravno ni tako okusna, zato jemati, ker so se teleta soli že bolj privadile.

Domač zdravnik.

(Gotov pripomoček zoper opeklino). Nedavno sem si zeló opekel nogo na podplatu, nisem pa vedil, kaj bi rabil zoper opeklino. Kar se čez malo časa spomnim na pripomoček, ktereга so „Novice“ nasvetovale pred nekaj leti. Vzajem, kakor so one priporočile, mjila (žajfe), namažem onožnike (Schuhfetzen) ž njim in si ovijem opečeno nogo, na kojoj se nisem skor čisto nič opreti mogel zbog hudih bolečin. Sperva me je peklo še bolj memo prej, pa kmalo je jelo pečenje pojematí, in v dveh dneh mi je bila noga zdrava. V teh dveh dneh pa nisem več kot trikrat namazal onožnikov z mjilom. — Naj se posluži tudi kdo drug tega pripomočka, kadar se opeče, in vidil bo, da mu ne bo brez uspeha. — Hvala vam „Novice“ za vaš nasvèt!

Lo. P-ški.

Idrija, sloveče rudarsko mesto na Kranjskem. *)

Iderska stran je dolgo neznana stala; tudi v starih listinah se od tiste ne nahaja posebnega sledú. Samo toliko je gotovo, da ta kraj tudi v prejšnjih časih ni bil brez ljudi, ker so se nahajale posamesne kmetije, in da je cerkev Matere Božje, ki se imenuje pri fari v spodnji Idrii, precej davno, saj pred kakimi 500 leti na ondašnjem mestu že bila. Kar pa so bogate jame živosreberne rude ondi znajdene, je ta kraj po vsem svetu sloveč.

Idersko mesto stoji v globoki dolini, kot v kotlu, na zahodni strani julskih planin, 1053 čevljev nad morjem. Skozi dolino teče od juga proti severju reka Idrica, ki se ondi združi z Nikovo; svet je le za Idrico proti goriški strani bolj odpert, dasiravno je struga zlo ozka; druge strani so z visokimi hribi zaperte, proti severju so Kobalove planine z Rožnim hribom, proti izhodu sv. Magdalene gora, proti jugozahodu pa Strug z Gladkoskalo in Tičnico. Ceste in iderske doline gredó le čez visoke gorske sedla; čez Govejek proti Loki, čez Dole proti Verhniki, čez Godovič proti Logatcu, in čez Černiverh proti Vipavi; proti goriški strani ni nobene prave ceste.

Veči del iderskega mesta je na levem bregu Idrice sozidan, po oboji strani potoka Nikove. Najbolj očitno stoji grad, na čelu malega griča proti zahodu, prostorno na štiri vogle zidan in s stolpi zaterjen; nižje, nekako v sredi

mesta, na odpertem tergu se kaže farna cerkev sv. Barbare in sv. Ahacija, po italijanski šegi izdelana, in z lepimi altariji olepšana. Od farne cerkve proti gradu je sv. Janeza kapelica, od tiste v stran pod hribom sv. Trojice cerkev, visoko nad tisto na Rožnem hribcu pa sv. Antona cerkev; zunaj mesta, na desnem bregu Idrice je pokopališče s kapelico sv. Križa.

Rudarske poslopja se vidijo bolj ob kraji mesta proti jugu in izhodu. Poglavitni vhod v rudne jame je pri začetku rova ali štolne sv. Antona, naravnost proti jugu od farne cerkve; ondi se v posebni hiši rudarji zbirajo za delo. Drugi vhodi so pri peterih predihih ali šahtah, namreč pri šahti sv. Barbare in sv. Terezije, dalje pri Jožefovi in Franciškovi šahti, najdalje pa pri Ferdinandovi šahti pod sv. Magdalene goro; pri teh predihih se deloma ruda v tunjah iz jam vzdiguje, deloma jo voda z mašinami spod zemlje vleče. Blizo šahte sv. Terezije je puharija za rudo, pod mestom pa so na levem bregu Idrice stare pečnice ali žgavnice za rudo, na desnem bregu pa so nove pečnice in fabrika za cinober.

Bogata živosreberna ruda ima svoje ležišče večidel na južni strani mesta pod Tičnico; vložna je med ilovnatim škerlovjem, ki ga verhi siv apnenik in temnoten peščenik pokriva, v dnu pa sivotemen apnenik podslanja. Živo srebro se nahaja za 30 sežnjev pod zemljo, in sega do 140 sežnjev v globočino; vgnjeteno je večidel v ilovnato škerlovje, deloma pa tudi v apnenikov drobir z žveplom vred; po takem je ruda sivkasta, rudečkasta in rijavkasta v drobnih in debelih kosih, in le po redkem se živo srebro kaže v kapljah.

Da se ta ruda dobí iz zemlje, se delajo jame navpik v globočino, to so predihi ali šahte; druge jame se predirajo više in niže navprek v zemljo, to so rovi ali štolne; iz teh se na vsako stran dalje koplje v rudno ležišče. Veči oddelki tacih rudnih jam, ki se poredoma ločijo od verha v globočino, se imenujejo polja.

Vse iderske rudne jame se zdaj razprostirajo za 800 sežnjev na dolgo, za 300 sežnjev na široko, in za 145 sežnjev na globoko. Štolna sv. Antona se odpira 1074 čevljev nad morjem, 18 čevljev više od mosta, ki je čez Idrico narejen. Šahta sv. Barbare je 122 sežnjev globoka, sv. Terezije 128, cesar Franciškova 145, Jožefova 123 in Ferdinandova 52 sežnjev. V globočini se razloči enajstero polje; polje sv. Ahacija je 33 sežnjev globoko, sv. Florijana 49, srednje 62, glavno 74, nadvojvodovo 82, vodno 91, Hauptmanovo 103, Karolovo 110, sv. Barbare 120 in Franciškovo 142 sežnjev. Šahte so vse z lesom okovarjene; rovi so iz perva tudi z lesom podslonjeni, poglavitne štolne pa so zdaj vse v jajčasto okrogli podobi podzidane.

Iderska živosreberna ruda je bila znajdena leta 1490; tako spričujejo novi dokazi, drugač se je terdilo za leto 1497. Kakor se sploh pripoveduje, je neki kmet novo leseno posodo postavil pod studenec, ki je izviral pod sv. Antona hribom, ondi kjer je zdaj cerkev sv. Trojice; zjutraj pa ta kmet najde neko svitlo tekočo stvar v posodi na dnu. Ker te stvari ne pozná, jo nese v Škofjo Loko srebarju kazat, pa ne pové, kje da jo je dobil. Vesel zvediti, da je drago rudo našel, se verne nazaj proti domu; na poti pa ga neki vojak, ki je bil bolj razumen; izpraša za njegovo skrivnost. Ta vojak je bil Andrej Perger, z nemškim primkom Katzanderle zvan, doma iz Grebinja na Koroškem. Tisti je spravil prvo rudarsko društvo skupaj, ki je začelo živo srebro dalje iskati.

Prvi rudarji so začeli svoje delo ondi, kjer se je bilo prvo živo srebro našlo, pod rožnim hribom; pa kmalo je tukaj dobiček pošel, tedaj so se obrnili na južno stran, in so jeli rov predirati, ki se še kliče sv. Antona štolna. Ker pa so za te rudarje stroški pretežki bili, so jame prodali drugemu društvu, pri katerem so bili krajnski, koroški in solnograški deležniki; Valentin Kutler, ki je bil iz Sol-

*) Iz novega gospod Hicingerjevega „Domačega koledarja“ za pokušjo. Vred.